

Tonga

**LAO KI HE FAKAMA'OPO'OPO 'O E
NGAAHI LAO 2018**

Lao Fika 22 'o e 2018

LAO KI HE FAKAMA'OPO'OPO 'O E NGAABI LAO 2018

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

1	Hingoa nounou.....	5
2	'Uhinga'i lea	5
3	Fokotu'u 'o e Komisiona Fakatonutonu Lao	6
4	Ngaahi fatongia 'o e Komisiona Fakatonutonu Lao	6
5	Kakano 'o e Tohi Lao Fakatonutonu	6
6	Ngaahi lao ke to'o mei he tohi lao fakatonutonu	7
7	Ngaahi mafai fakatonutonu 'o e Komisiona	7
8	Fotunga mo e faka'ilonga 'o e tohi lao fakatonutonu	7
9	Ngaue'aki 'o e tohi lao fakatonutonu.....	8
10	Pulusi mo hono tufaki 'o e tohi lao kuo fakatonutonu	8
11	Tu'unga mo e ngaue'aki 'o e tohi lao fakatonutonu	9
12	To e vakai'i 'o e tohi lao fakatonutonu	9
13	Ngaahi pulusi 'oku 'ikai faka'ofisiale.....	10
14	Fakatonutonu 'o e ngaahi fehalaaki iiki mo e ngaahi me'a 'oku 'ikai hā	10
15	Tauhi 'o e ngaahi lao 'oku tali pe fa'u 'i Tonga	10
16	Hia.....	11
17	Fakapekia.....	11

TEPILE 1 **12**

NGAAHI LAO 'OKU TO'O	12
----------------------	----

TEPILE 2 **13**

NGAAHI MAFAI FAKATONUTONU	13
---------------------------	----

LAO KI HE FAKAMA'OPO'OPO 'O E NGAAHI LAO 2018

Lao Fika 22 'o e 2018

LAO KE TU'UTU'UNI KI HONO PULUSI 'O HA TATAU KUO FAKAMA'OPO'OPO MO FAKATONUTONU 'O E NGAAHI LAO 'O TONGA

'Oku ou loto ki ai,
TUPOU VI,
'Aho 21 'o Fepueli 2019.

'OKU TU'UTU'UNI 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o pehe:

1 Hingoa nounou

'E ui 'a e Lao ni ko e Lao ki he Fakama'opo'opo 'o e Ngaahi Lao 2018.

2 'Uhinga'i lea

'I he Lao ni, tuku kehe ka fiema'u ha 'uhinga kehe 'i hono tu'unga –

“ko e Komisiona” 'oku 'uhinga ki he taha kuo fokotu'u 'e he kupu 3 'o e Lao ni ko e Komisiona Fakatonutonu Lao ki he fakama'opo'opo mo e fakatonutonu 'o e ngaahi Lao 'o Tonga;

“aho ngaue'aki” 'oku 'uhinga ki he 'aho na'e fakamafai'i ai 'a e ngaahi tohi lao fakatonutonu ko ia 'i he Lao ni;

“lao” pe **“lao kuo tohi”** ‘oku ‘uhinga ki ha Lao Fale Alea, Lao Fakataha Tokoni pe lao fakalahi;

“peesi” felave’i mo ha ngaahi lao kuo fakatonutonu ‘o fakafotunga ‘i ha CD-ROM pe ko ha founa kehe ‘o e tauhi faka’elekitulonika pe ko ha tauhi’anga ‘oku ‘atā ki ha komipiuta taautaha, ‘oku kau ki ai ha me’a kehe ‘oku fakafotunga tohinima;

“Tohi Lao Fakatonutonu” ‘oku ‘uhinga ki he tohi ‘o e ngaahi lao ‘o Tonga kuo fakama’opo’opo mo fakatonutonu pe ko hono to e vakai’i ‘o e tohi lao ko ia ke teuteu’i ‘i he Mafai ‘o e Lao ni;

“aho fakatonutonu” felave’i mo ha ngaahi lao kuo fakatonutonu, ko e ‘aho na’e a’u ki ai pea fakahoko ‘a e fakatonutonu; mo e

“lao fakalahi” kau ki ai ‘a e ngaahi fanongonongo fakalao mo e ngaahi fanongonongo fakatokanga fakalao ‘e ‘i ai ha’ane uesia fakalao pea mo ha fotunga kehe ‘o e lao fakalahi.

3 Fokotu’u ‘o e Komisiona Fakatonutonu Lao

‘Oku fokotu’u ‘i heni ‘a e ‘Ateni Seniale ko e Komisiona Fakatonutonu Lao ki hono fakama’opo’opo mo e fakatonutonu ‘o e ngaahi lao ‘o Tonga.

4 Ngaahi fatongia ‘o e Komisiona Fakatonutonu Lao

- (1) Ko e Komisiona -
 - (a) kuo pau ke ne teuteu mo fakahoko hono faka’aonga’i ha tohi lao fakatonutonu kakato ‘i he lea faka-Tonga mo e faka-Pilitania fakatou’osi;
 - (b) ‘e ngofua ke ne tauhi ‘a e tohi lao ‘aki hono teuteu’i mo fakahoko hono faka’aonga’i ‘a e ngaahi fakatonutonu;
 - (c) ‘e ngofua ke teuteu’i mo pulusi ‘a e ngaahi pulusi ‘oku ‘ikai faka’ofisiale ‘i he fotunga ‘o ha peesi ‘initaneti, CD-ROM pe ha tauhi’anga fakamatala faka’elekitulonika kehe, ‘a e ngaahi lao ‘o Tonga ‘a ia ‘oku ha ai ‘a e ngaahi lao pe ko hono ngaue’aki ‘o e ngaahi lao, na’e fa’u hili ‘a e ‘aho fakatonutonu.
- (2) ‘E ngofua ki he Komisiona ke ne fokotu’u ha kau mataotao ke tokoni ki hono fakahoko ‘o e ngaahi fatongia ‘o e Komisiona ‘i he kupu ni.

5 Kakano ‘o e Tohi Lao Fakatonutonu

- (1) Kuo pau ke ha ‘i he tohi lao fakatonutonu kakato ‘a e –
 - (a) kotoa ‘a e ngaahi lao ‘a ia ‘oku faka’aonga’i ‘i Tonga ‘i he ‘aho fakatonutonu pea ‘oku ‘ikai to’o ‘i he kupu 6;
 - (b) ngaahi talite mo e ngaahi konivesio ‘oku kau ki ai ‘a Tonga, ‘o hange ‘e pehe ‘e he Komisiona ‘oku fiema’u ke fakakau;

- (c) ha lisi 'o hono kakano; mo e
 - (d) ngaahi talateu mo e ngaahi fakamatala fakamahino mo e ngaahi tepile ko ia 'oku pehe 'e he Komisiona 'oku fiema'u ke fakakau ai.
- (2) Ka 'i ai ha tohi lao fakatonutonu 'oku ha ai ha lao 'oku ne ohi pe faka'aonga'i ha talite pe konivesio ki Tonga, 'o 'i ai pe 'ikai 'i ai ha ngaahi liliu, 'e ngofua ke hiki tatau 'a e Lao, talite pe konivesio 'i he tohi lao kuo fakatonutonu mo e ngaahi liliu ko ia, 'a ia kuo pau ke fakaha mahino 'aki hono ngaue'aki 'o e ngaahi ha'i mo e ngaahi fakamatala pe ngaahi me'a founa tatau.

6 Ngaahi lao ke to'o mei he tohi lao fakatonutonu

- (1) Kuo pau ki he Komisiona ke ne to'o mei ha tohi lao fakatonutonu 'a e ngaahi lao kuo fakamahino 'i he Tepile 1.
- (2) Kuo pau ke fakaha 'e ha tohi lao fakatonutonu ha lao kuo to'o 'o fakatau ki he kupu ni.

7 Ngaahi mafai fakatonutonu 'o e Komisiona

- (1) Fakatau ki he kupu-si'i (2) mo e (3), kuo pau ke ma'u 'e he Komisiona 'a e ngaahi mafai fakatonutonu 'oku fakamatala'i 'i he Tepile 2.
- (2) 'E 'ikai ha me'a 'e fakahoko 'i he kupu ni ke liliu ai 'a hono ngaue'aki 'o ha lao.
- (3) 'E ngofua ke fakatonutonu 'e he Kapineta 'a e Tepile 2, 'i hono ma'u 'o ha fokotu'u 'a e Komisiona.

8 Fotunga mo e faka'ilonga 'o e tohi lao fakatonutonu

- (1) 'E ala 'i he ngaahi fotunga ko eni ha tohi lao fakatonutonu 'o hange 'e pehe 'e he Komisiona 'oku fe'unga –
 - (a) ha ngaahi tohi;
 - (b) ha ngaahi ki'i tohi kuo tatanaki mai;
 - (c) ha ngaahi tohi 'oku 'ikai ha'i;
 - (d) ha CD-ROM pe ko ha tauhi'anga faka'elekitulonika kehe; pe
 - (e) ha tauhi'anga fakamatala 'e ala 'ata ki ha komipiuta taautaha.
- (2) Kuo pau ki he 'aho fakatonutonu 'o ha tohi lao fakatonutonu ke —
 - (a) faka'ilonga'i 'i he peesi kotoa 'o e tohi lao fakatonutonu 'i he fokotu'utu'u kuo paaki; mo
 - (b) ha 'i he peesi kotoa 'o e tohi lao fakatonutonu 'i ha fokotu'utu'u kehe, 'i ha founa 'e to e faka'ilonga'i pe 'i ha tatau pulusi 'o e peesi ko ia.
- (3) 'E ngofua ke faka'ilonga'i pe hā 'a e ngaahi 'aho fakatonutonu kehekehe 'i ha peesi kehekehe 'o ha tohi lao fakatonutonu.

9 Ngaue'aki 'o e tohi lao fakatonutonu

- (1) 'E ngofua ki he Komisiona ke fakahoko hono ngaue'aki 'o ha tohi lao fakatonutonu —
 - (a) 'i he fakamo'oni 'o ha tatau 'e 4 'o e tatau kuo vakai'i kuo teuteu'i 'o fakatatau ki he Lao ni, 'i he taha pe lahi hake 'i he ngaahi fotunga kuo fakaha 'i he kupu 8, ko e tatau ia 'o e lao kuo fakamafai'i 'i he 'aho fakatonutonu; mo
 - (b) hono pulusi ha tohi fanongonongo 'i he Kasete —
 - (i) 'o fakahoko 'a e tatau ko ia, 'i he fokotu'utu'u pe ngaahi fokotu'utu'u ko ia, ke ngaue'aki 'i he 'aho 'e ha 'i he tohi fanongonongo; pea
 - (ii) kapau ko hono fokotu'utu'u ko ha tauhi'anga fakamatala 'oku ala 'atā ki ha komipiuta taautaha, 'o fakaha 'a e founga 'e 'atā ai 'a e ngaahi fakamatala.
- (2) Kapau 'e fakahoko 'o ngaue'aki ha tohi lao fakatonutonu 'i he fotunga 'o ha CD-ROM pe ko ha founga kehe hono tauhi faka'elekitulonika pe ko ha tauhi'anga fakamatala 'e ala 'atā ki ha komipiuta taautaha, 'e ngofua ki he Komisiona, ko ha fetongi 'o e fakamo'oni hingoa ki he ngaahi tatau faka'elekitulonika, ke fakamo'oni hingoa ki ha tohi lao kuo fakatonutonu kuo paaki mei ai.

10 Pulusi mo hono tufaki 'o e tohi lao kuo fakatonutonu

- (1) 'I he taimi 'oku fakahoko 'o ngaue'aki ha tohi lao kuo fakatonutonu 'i he kupu 9, kuo pau ki he Komisiona ke 'oatu ha tatau takitaha, 'i he fotunga ko ia 'oku fakahoko 'o ngaue'aki ai 'a e tatau ko ia, ki he —
 - (a) 'Ene 'Afio ko e Tu'i;
 - (b) Sea 'o e Fale Alea mo e kau Memipa 'o e Fale Alea;
 - (c) 'Eiki Fakamaau Lahi 'o e Fakamaau'anga Lahi; mo e
 - (d) kau Minisita 'o e Kapineti.
- (2) 'E ngofua ki he Komisiona ke -
 - (a) tuku atu ke fakatau 'a e ngaahi tatau 'o e tohi lao fakatonutonu 'o ngaue'aki 'i he fotunga 'o ha ngaahi tohi iiki, ngaahi tohi, ngaahi tohi 'oku 'ikai ha'i, ngaahi peesi pe CD-ROM pe ko ha me'a faka'elekitulonika kehe; mo
 - (b) fa'u ha tohi lao fakatonutonu 'e ngaue'aki 'i he fotunga 'o e tauhi'anga fakamatala 'e ala 'atā ki ha ngaahi komipiuta taautaha 'i he ngaahi tu'unga 'e ala tu'utu'uni 'e he Komisiona.
- (3) 'E ngofua ki he Komisiona ke tuku atu ke fakatau pe faka'atā ki he ngaahi komipiuta taautaha, 'i he ngaahi tu'unga 'e ala tu'utu'uni 'e he Komisiona, 'a e

ngaahi tatau 'o e tatau 'o e tohi lao fakatonutonu 'i ha fotunga kehe mei he fotunga na'e fakahoko 'aki 'o ngaue'aki.

- (4) 'E ngofua ki he Komisiona, 'o 'ikai fakangatangata 'a e kupu-si'i (2) mo e (3), ke kau atu ki ha aleapau ki hono fakatau atu 'o e ngaahi tatau 'o e tohi lao fakatonutonu mo ha taha faipulusi pe fakatau tohi pea mo hono fakakau atu 'o e tohi lao fakatonutonu 'i ha tauhi'anga fakamatala pe me'a kuo pulusi, 'i Tonga ni pe ha feitu'u kehe, 'a ia 'oku hā fe'unga.

11 Tu'unga mo e ngaue'aki 'o e tohi lao fakatonutonu

- (1) Ko ha tohi lao fakatonutonu kuo teuteu'i 'o fakatatau ki he Lao ni, 'i he fotunga na'e ngaue'aki 'i he kupu 9, kuo pau ke pehe, 'i he kotoa 'o ha ngaahi taumu'a pē, ko e tatau fakalao totonu pē ia 'o e ngaahi lao 'o Tonga.
- (2) Kuo pau ke 'ikai uesia 'e he kupu-si'i (1) hono ngaue'aki 'o ha lao 'oku ngaue'aki hili 'a e 'aho fakatonutonu 'a ia 'oku ne fakapekia, liliu pe fakatonutonu ha lao 'oku kau 'i he tohi lao fakatonutonu.
- (3) Kuo pau ke pehe ko ha lave ha lao ki ha lao kehe pe kupu kuo fakatonutonu pe kehe ange 'oku fekau'aki mo hono fakahoko 'o e Lao ni, 'a ia 'oku fiema'u pea 'oku ala fakahoko, ko ha lave ki he tatau fakatonutonu 'o e lao kehe 'oku hā 'i he tohi lao fakatonutonu.
- (4) Kuo pau ke pehe ko ha lave ha tohi ki ha lao pe kupu kuo fakatonutonu pe kehe ange 'oku fekau'aki mo hono fakahoko 'o e Lao ni, tuku kehe ka to e 'i ai ha 'uhinga kehe, ko ha lave ki he tatau ko ia kuo fakatonutonu 'o e lao kehe 'oku hā 'i he tohi lao fakatonutonu.
- (5) Ko hono to'o, koe'uhi ko e kupu 6 pe palakalafi 1 'o e Tepile 2, 'o ha lao mei he tohi lao fakatonutonu 'a ia kuo ngaue'aki 'i he kupu 9 kuo pau ke 'ikai te ne uesia ai hono fakahoko 'o e lao ko ia, 'a ia 'e kei ngaue'aki kae 'oua kuo fakapekia pe ta'e'aonga, 'osi hono 'aonga pe kuo faka'aonga'i, 'i he'ene pehe, pea 'e ngofua ke fakamo'oni'i 'aki hono 'oatu 'o ha tatau 'o ia 'a ia na'e ala fakamo'oni'i kimu'a pea ke ngaue'aki 'a e tohi lao fakatonutonu.
- (6) Kuo pau ke 'ikai ngaue'aki 'a e kupu-si'i (1) ki ha tatau 'o ha tohi lao fakatonutonu 'e ngaue'aki 'i he kupu 9 kapau ko e tatau 'oku 'i he fotunga kehe mei he fotunga na'e ngaue'aki ai 'a e tatau.

12 To e vakai'i 'o e tohi lao fakatonutonu

- (1) 'E ngofua ke to e vakai'i 'i he kupu ni ha tohi lao fakatonutonu 'oku ngaue'aki 'i he kupu 9, ke tanaki pe fakahu atu ha lao pe ola 'o ha lao 'oku kamata ngaue'aki hili 'a e 'aho fakatonutonu.
- (2) 'E ngofua ke to e vakai'i, 'aki hono fetongi kakato ha tohi lao fakatonutonu 'oku fakafotunga 'i he tohi iiki kuo paaki, tohi, CD-ROM pe ha tauhi'anga faka'elekitulonika kehe.

- (3) 'E ngofua ke to e vakai'i ha tohi lao fakatonutonu 'i he fotunga 'o ha ngaahi tohi 'oku 'ikai ha'i 'aki hono fetongi 'o e ngaahi peesi pe ko hono fakahu atu pe tamate'i 'o ha ngaahi peesi.
- (4) 'E ngofua ke to e vakai'i ha tohi lao fakatonutonu 'oku fakafotunga 'i he tauhi'anga fakamatala 'e ala 'ataa ki ha komipiuta taautaha 'aki hono fakatonutonu 'a e kongā pe kotoa 'o e tauhi'anga fakamatala mo hono fetongi ko ia 'o e tatau lolotonga 'o e tauhi'anga fakamatala.
- (5) Kuo pau ke 'ikai ngaue'aki ha fetongi, fakahu atu, tamate'i pe fakatonutonu 'o fakatatau ki he kupu ni tuku kehe ka ngaue'aki 'i he kupu 9.
- (6) Kuo pau ke ma'u 'e ha, fetongi, fakahu atu, tamate'i pe fakatonutonu 'o fakatatau ki he kupu ni 'a ia 'oku ngaue'aki 'i he kupu 9, 'a e tu'unga mo hono ngaue'aki 'oku fakamatala'i 'i he kupu 11.

13 Ngaahi pulusi 'oku 'ikai faka'ofisiale

- (1) 'E ngofua ki he Komisiona ke pulusi, 'i he fotunga 'o ha peesi 'initaneti, CD-ROM pe ha tauhi'anga faka'elekitulonika kehe, 'a e ngaahi lao 'o Tonga 'a ia 'oku hā ai 'a e ngaahi lao, pe ko hono ngaue'aki 'o e ngaahi lao, na'e fa'u hili 'a e 'aho fakatonutonu.
- (2) Kuo pau ke faka'ilonga'i mahino 'i ha me'a kuo pulusi 'a ia 'oku lave ki ai 'a e kupu si'i (1), 'oku 'ikai ko e tatau faka'ofisiale ia 'o e ngaahi lao 'o Tonga pea ko e me'a kuo pulusi ko ia kuo pau ke ne 'ikai uesia 'a e tu'unga totonu 'o e tohi lao fakatonutonu 'i he kupu 11.

14 Fakatonutonu 'o e ngaahi fehalaaki iiki mo e ngaahi me'a 'oku 'ikai hā

- (1) Kapau 'e ma'u ha fehalaaki fakakalake pe paaki pe 'oku 'ikai hā 'i he tohi lao fakatonutonu kuo ngaue'aki 'i he kupu 9, ko e Komisioni —
 - (a) 'e ngofua ke ne fakatonutonu ia 'i ha founga 'e taau mo e ngaahi mafai fakatonutonu 'oku hilifaki ki ai 'e he kupu 7(1); pea
 - (b) kuo pau ke 'oatu ha tohi fanongonongo 'i he Kasete ki ha fakatonutonu 'e fakahoko.
- (2) Kuo pau ke 'ikai uesia 'e ha fehalaaki 'i he pe 'ikai hā 'i ha tohi lao fakatonutonu kuo ngaue'aki 'i he kupu 9, 'a e 'aonga pe fakalao 'o ha ngaue 'oku fakahoko pe 'ikai fakahoko 'e ha taha 'a ia na'e totonu ke 'aonga mo fakalao.

15 Tauhi 'o e ngaahi lao 'oku tali pe fa'u 'i Tonga

Kuo pau ke tauhi 'e he Komisiona ha tatau 'o e lao kotoa hili hono kamata ngaue'aki 'o e Lao ni —

- (a) 'i he CD-ROM pe ko ha founga tauhi faka'elekitulonika kehe; pe

- (b) 'i ha tauhi'anga fakamatala.

16 Hia

- (1) Kuo pau ke halaia ki he hia, ha taha 'oku ne fakahoko 'i he'ene loto 'aki ha liliu ki he tohi lao fakatonutonu, 'o fakataumu'a ke fufū mei ha taha 'a e fakalea totonu 'o e lao, pea kuo pau ke ala tautea 'i ha'ane halaia ki he ngaue popula 'i ha vaha'a taimi 'oku 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e fitu mo ha mo'ua pa'anga 'o 'ikai lahi hake 'i he \$50,000.
- (2) 'E ngaue'aki 'a e kupu-si'i (1), tatau ai pē pe ko e liliu 'oku fakahoko 'i Tonga pe ha feitu'u kehe.

17 Fakapekia

'Oku fakapekia 'a e Lao ki he Fakama'opo'opo 'o e Ngaahi Lao 1988, ka 'oku 'ikai uesia 'e he fakapekia ko eni 'a e fakalao 'o ha me'a na'e fakahoko 'i ai pe ko e hokohoko atu 'o e fakalao 'o e Ngaahi Tohi Lao Fakatonutonu kuo pulusi 'i he Lao ko ia.

Na'e tali 'e he Fale Alea 'i he 'aho **30** ni 'o '**Okatopa** 2018.

TEPILE 1

(Kupu 6)

NGAAHI LAO 'OKU TO'O

Kuo pau ke to'o 'a e ngaahi lao ko 'eni mei he tohi lao fakatonutonu —

- (a) ngaahi lao taautaha mo e ngaahi lao 'oku ne fokotu'u 'a e ngaahi pa'anga malolo pe me'a'ofa ki ha taha;
- (b) ngaahi lao 'oku ne vahe'i 'a e pa'anga ngaue 'a e Pule'anga;
- (c) ngaahi lao 'oku natula fakataimi, fakangatangata hono ngaue'aki pe 'oku lolotonga fakatonutonu;
- (d) ngaahi lao 'oku veiveiua pe 'e ngaue'aki;
- (e) ngaahi lao 'oku ne fakakau mai ha ngaahi lao pe liliu ha talasiti ki ha talasiti fakapule'anga;
- (f) ngaahi lao si'i 'oku fakahoko 'i ha Lao 'oku to'o 'i he palakalafi (a) ki he (e);
- (g) ngaahi lao si'i 'oku ngaue'aki fakataimi pe 'oku pehe 'e he Komisiona 'oku 'ikai mahu'inga fe'unga ke fakakau;
- (h) ngaahi lao kuo to'o mei ha tatau 'o e Ngaahi Lao 'o Tonga kuo fakatonutonu kimu'a.

TEPILE 2

(Kupu 7)

NGAAHI MAFAI FAKATONUTONU

- (1) 'I hono teuteu'i 'o ha tohi lao fakatonutonu, kuo pau ke ma'u 'e he Komisiona 'a e mafai ke ne to'o —
- (a) ha lao kuo tali pe fa'u 'i Tonga pe ha kongā 'o e lao ko ia 'a ia kuo fakapekia mahino mo pau pe kuo 'osi hono 'aonga pe 'oku 'ikai to e ngaue'aki pe kuo 'osi hono 'aonga;
 - (b) ha kupu fakapekia 'oku hā 'i ha lao kuo tali pe fa'u 'i Tonga pea mo ha tepile pe lisi 'o e ngaahi lao kuo fakapekia;
 - (c) ha fakamatala talateu ki ha lao kuo tali pe fa'u 'i Tonga 'a ia ko hono to'o ko ia 'e lava ai 'i he fakakaukau 'a e Komisiona 'e fakahoko lelei;
 - (d) ha lao kuo tali pe fa'u 'i Tonga pe ha kupu 'o e lao ko ia 'a ia 'oku ne fakahoko ha lao pe kupu 'o ha lao ke ngaue'aki, 'a ia ko hono to'o ko ia 'e lava ai 'i he fakakaukau 'a e Komisiona 'e fakahoko lelei;
 - (e) ha lao fakatonutonu kuo tali pe fa'u 'i Tonga pe ha kupu 'o e lao ko ia, 'a ia ko e ngaahi fakatonutonu 'oku ne fakahoko kuo 'osi fakahu 'e he Komisiona ki he lao 'oku na fekau'aki;
 - (f) ha ngaahi lea 'o e lao.
- (2) 'I hono teuteu'i 'o ha tohi lao fakatonutonu, kuo pau ke 'i ai ha mafai 'a e Komisiona, fekau'aki mo ha lao, ke —
- (a) fokotu'utu'u 'a e ngaahi lao 'i ha fakahokohoko pe founga pea 'i he ngaahi kulupu 'e fakapapau'i 'e he Komisiona;
 - (b) tanaki atu ha hingoa nounou ki ha lao 'a ia 'oku 'ikai hā ai, liliu 'a e hingoa loloa pe nounou 'o ha lao pe liliu 'a e hingoa 'o ha lao;
 - (c) fakama'opo'opo pe veteki ha ngaahi lao pe 'ave ha kupu mei ha lao ki ha lao kehe pehe 'a ia 'oku totonu ange ke 'i ai;
 - (d) liliu 'a e fakahokohoko 'o e ngaahi kupu 'o ha lao pe ha lisi 'i ha kupu 'o e lao;
 - (e) tanaki atu ha tepile 'o e ngaahi me'a 'oku hā ai pe ngaahi tu'u'anga 'o ha lao;
 - (f) tanaki ha 'ulu'i tohi ki ha kupu 'o e lao 'a ia 'oku 'ikai hā ai pea mo hono liliu 'o ha 'ulu'i tohi ki ha kupu pe kongā 'o e lao;
 - (g) to'o ha Tepile, mape, tā, tā fakatātā, fakatātā pe me'a kehe;
 - (h) liliu ha lave ki ha taha, 'ofisi, sino, feitu'u pe ha me'a ke fenapasi mo ha liliu ki ha hingoa, tuku atu 'o e fatongia pe ha kupu 'oku ne fa'u 'a e lave ko ia;
 - (i) fakahoko 'a e ngaahi liliu mo e ngaahi fakatonutonu 'a ia 'oku hā 'oku fiema'u pe fe'unga koe'uhi ko e liliu fakakonisitutone pe ha ngaahi liliu

kehe 'i Tonga pe ha feitu'u kehe pe konga fonua pe 'i ai pe ki ha taha pe kautaha 'i tu'a 'i Tonga;

- (j) liliu ha ngaahi lea ke fe'unga ki he kakai fefine mo e tangata fakatou'osi;
- (k) liliu ha lave ki he 'ofisi kuo fokotu'u 'i he lao ke fe'unga ki he kakai fefine mo e tangata fakatou'osi;
- (l) liliu ha ngaahi fehalaaki fakataipe pe ha fehalaaki kehe 'i hono sipela, fokotu'u 'o e setesi, fakakalama pe 'i hono fokotu'utu'u;
- (m) liliu 'a e ngaahi sipela, fokotu'u 'o e setesi, fakakalama mo hono fokotu'utu'u;
- (n) liliu 'a hono founa fakafongia 'i 'o ha 'aho, pa'anga, fika, taimi mo e ngaahi fua;
- (o) liliu 'a e ngaahi lea fakahoko setesi 'i he ngata'anga 'o ha kupu 'o e lao;
- (p) to'o ha ngaahi lea 'oku 'ikai to e ngaue'aki pe fakata'e'aonga'i;
- (q) liliu ha ngaahi lea ke malu'i ai 'a e fenapasi 'o e ngaahi faka'uHINGA 'i ha lao;
- (r) fakanounou pe fakafaingofua ha ngaahi lea pe setesi;
- (s) tanaki atu 'a e ngaahi fakafika ki he feitu'u 'oku 'ikai hā ai pea mo liliu 'a e fakafika ke fakatonutonu ha fehalaaki ke fenapasi mo ha liliu kehe 'i he kupu ni;
- (t) liliu ha lave ki ha lao pe kupu 'o ha lao kuo to e fakahoko pe fetongi, pe 'oku 'i ai pe 'ikai 'i ai ha ngaahi fakatonutonu, ki ha lave ki he lao pe kupu 'oku ne to e fakahoko pe liliu ia;
- (u) liliu ha lave fekau'aki mo ha lao pe kupu 'o ha lao ke fakatonutonu ai ha fehalaaki pe fenapasi mo ha liliu kehe 'i he kupu ni;
- (v) fakakau 'a e ngaahi tala fakatātā, ngaahi fakamatala, ngaahi fakamatala iiki, ngaahi lave ki ha lao 'i ha hopo mo ha me'a kehe 'oku mei tatau 'oku fa'u ke to e lelei ange ai hono fakamatala'i mo e tuku atu 'o e lao,

pea fakahoko mo e ngaahi me'a kehe kotoa 'oku pehe 'e he Komisiona 'oku fiema'u ke fakahoko ai 'a e potupotu tatau 'a e tohi lao fakatonutonu mo e ngaahi founa fa'u lao angamaheni lolotonga pea ke fakatonutonu ai 'a e tohi lao fakatonutonu.